

PISM

POLSKI INSTYTUT SPRAW MIĘDZYNARODOWYCH
THE POLISH INSTITUTE OF INTERNATIONAL AFFAIRS

STRATEGIC FILE

NR 2 (141), LIPIEC 2025 © PISM

Redakcja: Jarosław Ćwiek-Karpowicz, Wojciech Lorenz

Wyzwania odbudowy Karabachu przez Azerbejdżan

Stefania Kolarz

Wojciech Wojtasiewicz

Po odzyskaniu po ponad 30 latach pełnej kontroli nad Górskim Karabachem i otaczającymi go prowincjami Azerbejdżan przystąpił do realizacji tzw. Planu Wielkiego Powrotu – odbudowy terenów zniszczonych wskutek konfliktu z Armenią. Ze względu na autorytarny sposób sprawowania rządów i nadal niezakończone rozmowy pokojowe z Armenią władzom Azerbejdżanu trudno jest jednak przekonać społeczność międzynarodową do wsparcia finansowego odbudowy. Gotowe na to są głównie kraje o podobnie niedemokratycznym charakterze rządów.

PISM STRATEGIC FILE

Geneza i przebieg konfliktu

Górski Karabach (GK) w okresie istnienia ZSRR był obwodem autonomicznym w ramach Azerbejdżańskiej SRR, choć większość jego populacji stanowili Ormianie. Napięcia między nimi i Azerami doprowadziły do wybuchu tzw. I wojny karabaskiej, zakończonej zawieszeniem broni w 1994 r. W jej wyniku Ormianie przejęli kontrolę nad GK i siedmioma otaczającymi go rejonami¹ i ogłosili powstanie Republiki Górskiego Karabachu (RGK), która nie została uznana nawet przez wspierającą ją Armenię i funkcjonowała jako państwo de facto. Nierozwiązany spór o status separatystycznego regionu prowadził do napięć między Ormianami i Azerami, w tym do granicznych incydentów zbrojnych. Jesienią 2020 r. Azerbejdżan wznowił walki na dużą skalę (tzw. II wojna karabaska) i odzyskał kontrolę nad siedmioma rejonami i częścią RGK.

W grudniu 2022 r. Azerbejdżan wprowadził blokadę Karabachu, a we wrześniu 2023 r. przejął pełną kontrolę nad resztą RGK i zakończył jej istnienie². W wyniku działań zbrojnych prawie wszyscy Ormianie (ponad 100 tys.) opuścili region, co armeńskie władze, obrońcy praw człowieka i Parlament Europejski uznali za czystkę etniczną³. UE podkreślała, że obowiązkiem Azerbejdżanu jest poszanowanie praw mieszkańców Karabachu, w tym do bezpiecznego pozostania, i dopuszczenie tam pomocy humanitarnej. Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy zwracało natomiast uwagę na naruszenie zobowiązania do pokojowego rozwiązania

W wyniku działań zbrojnych prawie wszyscy Ormianie (ponad 100 tys. osób) opuścili Górski Karabach.

konfliktu, które Azerbejdżan powziął, gdy przystąpił do Rady Europy, i nawoływało do umożliwienia Ormianom bezpiecznego powrotu do regionu⁴. Od tego czasu Azerbejdżan i Armenia prowadzą rozmowy, które nie doprowadziły jeszcze do zawarcia pokoju⁵.

Sytuacja na odzyskanych terenach

Odbite ziemie stanowią ok. 20% terytorium całego Azerbejdżanu i zostały podzielone na dwa regiony ekonomiczne: Karabach (głównie obszar byłej RGK – miasto Chankendi, rejony agdżabediński, agdamski, berdyjski, fizuliński, chodźaliński, chodźawendzki, szuszyński i terterski) i Wschodni Zangezur (rejony okalające byłą RGK, tj. laczynski, kubatliński, zangelański, dzebraiński i kelbadżarski).

Odbite ziemie stanowią ok. 20% terytorium całego Azerbejdżanu i zostały podzielone na dwa regiony ekonomiczne.

¹ Pięcioma rejonami w pełni (laczynskim, kelbadżarskim, dzebraińskim, zangelańskim, kubatlińskim) oraz dwoma częściowo (agdamskim i fizulińskim).

² W. Wojtasiewicz, *Republika Górskiego Karabachu przestaje istnieć*, „Komentarz PISM”, nr 39/2023, 29 września 2023 r., www.pism.pl.

³ M. Civillini, *In Nagorno-Karabakh, Azerbaijan's net zero vision clashes with legacy of war*, „The Climate Home News”, 15 maja 2024 r., www.climatechangenews.com.

⁴ *The humanitarian situation in Nagorno-Karabakh*, Recommendation 2260(2023), Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 12 października 2023 r., www.pace.coe.it.

⁵ W. Wojtasiewicz, *Perspektywy armeńsko-azerbejdżańskich rozmów pokojowych*, „Biuletyn PISM”, nr 72 (2882), 8 maja 2024 r., www.pism.pl.

PISM STRATEGIC FILE

Regiony ekonomiczne Karabach i Wschodni Zangezur

W wyniku konfliktu poważnie zniszczonych zostało około 800 wiosek i 7 ośrodków administracyjnych (najbardziej Fuzuli i Agdam, który ze względu na skalę zniszczeń jest nazywany przez stronę azerbejdżańską Hiroszimą Kaukazu⁶). Według azerbejdżańskiej Państwowej Służby ds. Własności na obszarze okupowanym znajdowało się 162 234 budynków, głównie cywilnych, ok. 95% z nich ocenia się na całkowicie zniszczone lub nienadające się do naprawy. Skala powojennych i pookupacyjnych zniszczeń jest różna – mniejsza w b. RGK i większa w okalających ją rejonach, które stanowiły strefę

Na obszarze okupowanym znajdowało się 162 234 budynków, głównie cywilnych, ok. 95% z nich ocenia się na całkowicie zniszczone lub nienadające się do naprawy.

buforową oddzielającą samowwiczną republikę od terenów kontrolowanych przez Azerbejdżan. Obecnie pozostają one zaminowane i wymagają zagospodarowania od nowa, ponieważ nieliczna infrastruktura jest przestarzała i zniszczona. Natomiast w b. RGK zniszczenia nie są aż tak poważne, bo wynikają głównie z zaniechań lub

celowych działań ludności cywilnej, np. zaniedbywania azerskich cmentarzy, eksplozji domowej produkcji bomb i min-pułapek pozostawionych przez Ormian opuszczających region jesienią 2023 r.

⁶ Report of the UNEP Environmental Scoping Mission to the Conflict-Affected Territories of Azerbaijan, Ministry of Ecology and Natural Resources of Azerbaijan, kwiecień 2022, www.eco.gov.az, s. 15.

PISM STRATEGIC FILE

Obecnie liczbę uchodźców wewnętrznych w Azerbejdżanie szacuje się na ok. 600 tys. (zaraz po wojnie – ok. 1 mln).

Choć przed wybuchem I wojny karabaskiej obszary otaczające samowznaczą republikę były znacznie gęściej zaludnione niż te, na których powstała RGK, w jej wyniku wyludniły się. Obecnie liczbę uchodźców wewnętrznych w Azerbejdżanie szacuje się na ok. 600 tys.⁷ (zaraz po wojnie – ok. 1 mln⁸), najwięcej z nich mieszka w Baku. Do 2020 r. ok. połowa otrzymała domy na

terenach kontrolowanych przez Azerbejdżan, jednak wsparcie państwa zmienia charakter. Ogranicza się obecnie głównie do ulg w opłatach za lekarstwa, podręczniki szkolne, czesne na uczelniach wyższych, lepszej niż dla pozostałych obywateli ochrony zatrudnienia i przed eksmisją. Zapowiadana przez władze dalsza pomoc związana jest już jednak z odbudową odzyskanych terenów.

Walki ormiańsko-azerskie zniszczyły środowisko naturalne. Wiosną 2022 r. na prośbę Azerbejdżanu misja Programu Środowiskowego ONZ (UNEP) przeprowadziła przy wsparciu azerbejdżańskiego Ministerstwa Ekologii i Surowców Naturalnych (MENR) badanie stanu środowiska na odzyskanym obszarze. W przeszłości był on terenem uprawnym (zboże, owoce, bawełna), ale wskutek walk nie pełni już tej funkcji. Misja stwierdziła też wylesienie, zanieczyszczenie rzek i gruntów⁹. Według Azerbejdżanu w latach 1993–2020 na zajmowanych terenach Ormianie rozwinęli górnictwo i wydobywanie, rozpoczęto eksploatację 52 spośród 151 złóż minerałów i kamieniołomów oraz rozszerzono i pogłębiono wydobywanie w miejscach wcześniej wykorzystywanych. To właśnie szkodliwe skutki działalności kopalni w Karabachu były oficjalną przyczyną przeprowadzonej w grudniu 2022 r. przez azerskich „ekoaktywistów” blokady korytarza łączącego GK z Armenią, tj. odcięcia od dostaw obliczonego na odzyskanie nad nim kontroli przez Azerbejdżan.

Odzyskane ziemie mają dla Azerbejdżanu istotne znaczenie kulturowe (miejscowość Szusza uznawana jest za kolebkę państwa), energetyczne i gospodarcze. Są tam złoża surowców – złota, miedzi, kadmu, rtęci, molibdenu, ołowiu, srebra, tantalum i cynku, a ponadto wapnia, żwiru, piasku, gliny i gipsu. Według szacunków azerbejdżańskich władz sam region ekonomiczny Wschodni Zangezur ma wносить 4% do PKB kraju.

Według szacunków azerbejdżańskich władz sam region ekonomiczny Wschodni Zangezur ma wносить 4% do PKB kraju.

Proces odbudowy

Odbudowa odzyskanych terenów stała się – po przywróceniu kontroli nad całością terytorium – nowym narodowym celem Azerbejdżanu, a o znaczeniu projektu dla jego władz świadczy osobiste zaangażowanie prezydenta Ilhama Aliyeva, który regularnie odwiedza Karabach. Powołał też specjalnych przedstawicieli, których zadaniem jest nadzorowanie harmonogramu odbudowy (każdy z nich odpowiada za jeden rejon i przewodniczy radzie nadzorczej jednej ze specjalnie powołanych w tym celu spółek państwowych).

Władze rozpoczęły przygotowania do pełnej integracji regionu jeszcze przed odbiciem całego terytorium. W styczniu 2021 r. Aliyev powołał Fundusz Odrodzenia Karabachu (Karabakh Revival Fund, KRF), który ma wspierać finansowanie odbudowy i pozyskiwanie inwestorów, a w dalszej perspektywie – realizację Planu Wielkiego Powrotu, który został przyjęty w 2022 r. Plan zakłada

⁷ *Azerbaijan: Analysis of Gaps in the Protection of Internally Displaced Persons (IDPs)*, UNHCR, październik 2009, www.unhcr.org, s. 6.

⁸ J. Sharp, *Azerbaijan's Great Return Begins*, „Caspian Policy Center”, 5 października 2024 r., www.caspianpolicy.org.

⁹ *Report of the UNEP Environmental Scoping Mission to the Conflict-Affected Territories of Azerbaijan*, op. cit., s. 11–12, 21.

PISM STRATEGIC FILE

wdrażanie koncepcji tzw. *smart cities (villages)*¹⁰ zasilanych z odnawialnych źródeł energii i stworzenie bezpiecznych warunków do życia. Ważnym celem pozostaje reintegracja odzyskanych terenów z gospodarką reszty państwa, m.in. poprzez budowę nowoczesnej infrastruktury z dobrym dostępem do usług publicznych, zapewnienie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego, wsparcie dla biznesu, wykorzystanie miejscowych zasobów naturalnych, rozwój sektora turystycznego czy ochronę środowiska. Program w niewielkim stopniu odnosi się do roli społeczności międzynarodowej – wymienia ją przy okazji rozminowywania i źródeł finansowania odbudowy.

Proces odbudowy ma zostać sfinalizowany do 2050 r.¹¹ Jego pierwszy etap powinien zakończyć się w drugiej połowie 2026 r. powrotem na odzyskane tereny ok. 140 tys. osób¹². Tylko w 2024 r. Azerbejdżan wydał na odbudowę 2,4 mld dol., tj. ponad 1/10 budżetu państwa, a w okresie 2021–2030 planuje wydać w sumie 17,6 mld dol. Wśród źródeł finansowania Planu Wielkiego Powrotu

Tylko w 2024 r. Azerbejdżan wydał na odbudowę 2,4 mld dol., tj. ponad 1/10 budżetu państwa, a w okresie 2021–2030 planuje wydać w sumie 17,6 mld dol.

azerbejdżańskie władze wymieniają, bez wskazania na wysokość ich udziału: budżet państwowy, środki Państwowego Funduszu Naftowego Republiki Azerbejdżanu, fundusze pozabudżetowe (KRF i inne), Azerbejdżański Fundusz Rozwoju Biznesu, fundusze Agencji Kredytu Rolnego i Rozwoju przy Ministerstwie Rolnictwa, fundusze lokalne

i zagraniczne, środki zmobilizowane w ramach partnerstwa publiczno-prywatnego, środki od organizacji międzynarodowych, darczyńców i funduszy, i inne.

Władze skupiają się na odbudowie wcześniej okupowanych terenów, mimo że wymagają one większego nakładu środków niż obszar b. RGK. Każda odzyskana prowincja ma własny plan odbudowy i specjalizację, np. Dżabrait – logistykę i handel, Szusza – dziedzictwo kulturowe, Agdam – przetwórstwo, Kelbadżar – górnictwo, m.in. wydobywanie złota. Tworzone są też parki przemysłowe, np. Araz Valley. Docelowo ma powstać 5, a ponadto 50 agroparków – dotowanych przez rząd dużych przedsiębiorstw agrobiznesu. Takie firmy działają w Azerbejdżanie od 2012 r. na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego, co ma zapewniać stabilność inwestycji. Władze zachęcają firmy do budowania fabryk na odzyskanych terenach, równocześnie planują też ich wykorzystanie do celów rolniczych i turystycznych.

Docelowo ma powstać 5 parków przemysłowych i 50 agroparków – dotowanych przez rząd dużych przedsiębiorstw agrobiznesu.

Odbudowa rozpoczęła się od infrastruktury drogowej (ok. 1400 km, m.in. tzw. droga zwycięstwa z Fuzuli do Szuszy otwarta już w listopadzie 2021 r. i najdłuższy tunel w przestrzeni postsowieckiej) i torów kolejowych. Wybudowano też wodociągi, sieci telekomunikacyjne i energetyczne. Prócz niezbędnych inwestycji infrastrukturalnych odbudowa ma też charakter propagandowy i w związku z tym nie zawsze skupia się na zaspokojeniu faktycznych i podstawowych potrzeb ludności. Np. w ciągu dwóch lat powstały międzynarodowe lotniska w Fuzuli i Zangilanie, i trwa budowa kolejnego w Laczynie. Lotnisko w Fuzuli otwarto w październiku 2021 r., koszt jego budowy wyniósł ok. 44 mln dol., ale rok po jego otwarciu lądował tam średnio jeden samolot tygodniowo, zaś w 2024 r. nie odnotowano żadnego startu ani

¹⁰ Miasta, czy w przypadku planowanej odbudowy również mniejsze skupiska ludności, których funkcjonowanie opiera się na zasadzie zrównoważonego rozwoju, stosowaniu nowych technologii w celu poprawy komunikacji i wydajności.

¹¹ E. Kristinova et al., *Breaking the 'frozen' conflict cycle. The future and reconstruction of Nagorno-Karabakh*, „London Politica”, kwiecień 2024, www.londonpolitica.com, s. 12.

¹² I. Karimli, *Azerbaijan's 'Great Return' Relocates 1,360 Families to Their Liberated Native Lands*, „Caspian News”, 6 lutego 2024 r., www.caspiannews.com.

PISM STRATEGIC FILE

lądowania¹³ (do tej pory poza odzyskanymi terenami Azerbejdżan miał sześć lotnisk cywilnych). Choć tego rodzaju realizacje mają w intencji władz pokazywać ich sprawne działanie, w praktyce podają w wątpliwość potrzebę i celowość udzielania mu pomocy finansowej przez społeczność międzynarodową.

W 2021 r. Aliyev zarządził utworzenie na odbitych terenach Strefy Zielonej Energii. Docelowo całość lokalnego zapotrzebowania na energię ma być zaspokajana z OZE (gł. energetyki słonecznej, wiatrowej i wodnej), a nadwyżki energii – eksportowane, m.in. do UE¹⁴. W Dżabrait wybudowano największą farmę słoneczną w Azerbejdżanie (inwestorem było brytyjskie BP) o mocy 240 MW. W 2021 r. otwarto hydroelektrownię w Gulabird w rejonie lacyńskim i przywrócono funkcjonowanie dwóch w rejonie Terter (Sugovushan-1 i 2, wykorzystywane przez Ormian jako Mataghis-1 i 2). W maju ub.r. Azerbejdżan oddał do użytku dwie elektrownie wodne na rzece Araz na granicy z Iranem (Khudafarin i Giz Galasi, odpowiednio o mocy 200 i 80 MW, które w najbliższych latach mają osiągnąć łączną moc 500 MW)¹⁵. Prócz planów budowy kolejnych elektrowni wiatrowych i słonecznych w Karabachu władze badają możliwości pozyskiwania energii z biomasy, źródeł

Plan odbudowy przewiduje zalesienie 29 000 ha w latach 2021–2025, tj. odtworzenie ok. 53% powierzchni lasów zniszczonych przez konflikt.

termalnych i geotermalnych. W zakresie poprawy stanu środowiska plan odbudowy przewiduje zalesienie 29 000 ha w latach 2021–2025, tj. odtworzenie ok. 53% powierzchni lasów zniszczonych przez konflikt. Przede wszystkim jednak Karabach ma stać się poligonem

doświadczalnym dla tzw. zielonych technologii. Każdy projekt ma zawierać rozwiązania w tym zakresie i choć ich udział procentowy w poszczególnych przedsięwzięciach może być różny, są niezbędnym warunkiem ubiegania się o przyznanie kontraktu. Jednocześnie jednak azerbejdżańskie władze są oskarżane o zwalczanie aktywistów środowiskowych i stosują tzw. *greenwashing*, a gospodarka państwa opiera się na wydobywaniu ropy i gazu, i to właśnie interesy tych sektorów Azerbejdżan chronił w sposób bezprecedensowy, goszcząc jesienią ub.r. szczyt klimatyczny COP29¹⁶.

Kontrowersje wokół odbudowy

Azerbejdżan wzywa państwa i organizacje międzynarodowe do finansowego i technicznego wsparcia rozminowywania i odbudowy, ale skala jego dotychczasowych działań podważa potrzebę pozyskiwania zewnętrznych sponsorów. Plan odbudowy budzi zastrzeżenia miejscowej ludności, ale głosy te – podobnie jak kwestie związane z zachowaniem ormiańskiego dziedzictwa kulturowego na odbitych terytoriach – sporadycznie przebijają się w przestrzeni informacyjnej.

Rozminowanie

Zdaniem lokalnych ekspertów i zachodnich dyplomatów najpilniejszym wyzwaniem odbudowy jest rozminowanie odzyskanych terenów, na których z powodu min w ostatnich latach zginęło ponad 350 osób, głównie cywili. W 2019 r. Agencja

W 2019 r. Agencja ds. Rozminowywania Republiki Azerbejdżanu oceniła liczbę min na okupowanych ziemiach na ok. 100 tys., obecnie – na ponad 1 mln.

¹³ A. Chapple, *Airports and Emptiness: Inside the Azerbaijani Districts Recaptured from Armenia*, „Radio Free Europe Radio Liberty”, 1 lutego 2024 r., www.rferl.pl.

¹⁴ T. Pastucha, *Perspektywy rozwoju infrastruktury elektroenergetycznej UE – Kaukaz Południowy – Azja Centralna*, „Biuletyn PISM”, nr 113 (2923), 1 sierpnia 2024 r., www.pism.pl.

¹⁵ *President of Azerbaijan: Overall capacity of the hydropower plants in the territories liberated from the Armenian occupation are to reach 500 megawatts*, „The Azerbaijan State News Agency”, 9 listopada 2023 r., www.azertag.az.

¹⁶ T. Pastucha, *COP29 – klimat traci, Azerbejdżan zyskuje*, „Biuletyn PISM”, nr 179 (2989), 28 listopada 2024 r., www.pism.pl.

PISM STRATEGIC FILE

ds. Rozminowywania Republiki Azerbejdżanu (ANAMA) oceniała liczbę min na okupowanych ziemiach na ok. 100 tys., obecnie – na ponad 1 mln¹⁷, przy czym liczby te są trudne do weryfikacji. Najwięcej min znajduje się na byłej linii kontaktu, ale ustalenie ich dokładnej lokalizacji pozostaje problematyczne, a mapy dostarczane przez Armenię są nieprecyzyjne. Choć Azerbejdżan twierdzi, że jest to akt pasywnej agresji, równie prawdopodobny jest rzeczywisty brak rozeznania armeńskich władz w kwestii rozmieszczenia domowej produkcji ładunków wybuchowych, które często były chaotycznie zostawiane przez uciekających Ormian. Azerbejdżańskie władze szacują, że rozminowanie zajmie około 25–30 lat i pochłonie 25 mld dol. (tj. około 10 razy więcej niż koszty podawane przez Kyiv School of Economics i Bank Światowy w kontekście rozminowania terenów rolnych na Ukrainie¹⁸). Na tej podstawie Azerbejdżan dąży do pozyskania na ten cel zagranicznego finansowania i sprzętu. Wsparcie finansowe przekazała m.in. Wielka Brytania (ok. 1,5 mln funtów¹⁹), UE (4,25 mln euro²⁰) i UNESCO²¹, a w ub.r. deklarowała je Arabia Saudyjska. Produkcja maszyn do rozminowywania w Azerbejdżanie finansowana jest też przez prywatne firmy, np. DOK-ING z Chorwacji.

Wsparcie finansowe przekazała m.in. Wielka Brytania (ok. 1,5 mln funtów), UE (4,25 mln euro) i UNESCO, a w ub.r. deklarowała je Arabia Saudyjska.

Rozminowywanie organizowane jest przez rząd (Ministerstwo Obrony, Ministerstwo Sytuacji Nadzwyczajnych i ANAMA) i wspierane przez wolontariuszy, ale władze nie chcą dopuścić cudzoziemców do zarządzania procesem, więc pomoc z zagranicy pozostaje stosunkowo niewielka i skupia się na budowaniu potrzebnej Azerbejdżanowi ekspertyzy. Czerwony Krzyż (Półksiężyc) edukuje społeczeństwo w sprawie min, UNICEF pracuje nad zwiększaniem świadomości dzieci w tej kwestii, a UNDP współpracuje z ANAMA w zakresie standardów technicznych i dobrych praktyk rozminowywania. W 2020 r. w szkolenia próbowała zaangażować się Polska, która zaoferowała kurs dla azerbejdżańskich saperów, ale jej propozycja pozostała bez odpowiedzi. W maju ub.r. udzielanie wsparcia w rozminowywaniu Karabachu rozpoczął też zespół Team Europe z udziałem ANAMA i UE. Turcja wysłała do Azerbejdżanu 140 saperów, zaś USA – psy saperskie, gotowość pomocy w rozminowywaniu zapowiedziały też Węgry i Serbia. Mimo deklarowanej priorytetyzacji rozminowywania Azerbejdżan przeznacza znaczne środki na projekty, które mogłyby zostać zrealizowane w dalszej kolejności, np. lotniska.

Zaludnienie

Wbrew deklaracjom reżimu realnym wyzwaniem pozostaje odbudowa tkanki społecznej na odzyskanych terenach. Władze przewidują, jaka liczba osób będzie mogła wrócić w określonych terminach. Pierwszych 200 mieszkańców (prawie 100 rodzin) wprowadziło się do Aghali w lipcu 2022 r. Według danych azerbejdżańskich mediów na początku maja br. na odzyskane tereny (do regionów Fizuli, Laczyn, Aghali, Talysz, Zabukh, Hasanriz) powróciło ponad 43 tys. osób, w tym ponad 13,7 tys. repatriantów, ponad 1,1 tys. studentów i 28,2 tys. osób zaangażowanych

Pierwszych 200 mieszkańców (prawie 100 rodzin) wprowadziło się do Aghali w lipcu 2022 r.

¹⁷ Z. Shiriyevev, *Defusing Azerbaijan's Landmine Challenge*, International Crisis Group, 31 maja 2023 r., www.crisisgroup.org.

¹⁸ I. Piddubny, *Russia's war in Ukraine: price and opportunity cost of demining land of small-scale agricultural producers*, Kyiv School of Economics, sierpień 2023, www.kse.ua.

¹⁹ *UK commits a further £500,000 to landmine disposal in Armenia and Azerbaijan*, United Kingdom's Government, 30 czerwca 2022 r., www.gov.uk.

²⁰ *EU launches demining project in Azerbaijan*, EU Neighbours East, 8 lutego 2023 r., www.euneighbourseast.eu.

²¹ G. Hajiyeva, *Azerbaijan Gets New Minesweepers, Drones for Mine Action in Liberated Lands*, „Caspian News”, 23 czerwca 2022 r., www.caspiannews.com.

PISM STRATEGIC FILE

w odbudowę²². Docelowo do końca 2026 r. ma tam zamieszkać ok. 140 tys. osób²³, a do 2027 r. – 150 tys. osób²⁴. Do przeprowadzki w pierwszej kolejności uprawnione są osoby zarejestrowane w Państwowym Komitecie ds. Uchodźców Wewnętrznych. Instytucja, do tej pory zajmująca się głównie monitorowaniem ich sytuacji życiowej, kontaktuje się z nimi w miarę odbudowy poszczególnych terenów – kluczem jest miejsce, które opuścili w wyniku I wojny karabaskiej. Dodatkowym kryterium jest wykonywany zawód i posiadane kompetencje zestawiane z lokalnym zapotrzebowaniem. Po wojnie w 2020 r. na zamówienie władz uniwersytet ADA przeprowadził wśród uchodźców ankietę w celu zaplanowania miejsc pracy na odzyskanych terenach i zmniejszenia ryzyka bezrobocia. W dalszej perspektywie możliwość osiedlenia się na odzyskanych terenach ma zostać przyznana Azerom wysiedlonym z Armenii na przełomie lat 80. i 90. XX w., a później – pozostałym obywatelom.

W związku z polityką informacyjną władz trudno jest ustalić rzeczywiste nastawienie społeczeństwa do Planu Wielkiego Powrotu. Oficjalnie wśród osób ze starszych pokoleń zdecydowana większość

Plan odbudowy Agdamu zakłada np. uczynienie go czwartym co do wielkości miastem Azerbejdżanu z docelową populacją na poziomie 100 tys. osób (przed wojną 36 tys.).

chce powrócić do Karabachu. Dokładne dane są jednak trudne do weryfikacji i wydaje się, że mniej optymistyczne nastroje panują wśród młodszych pokoleń i osób, które ostatnie 30 lat spędziły w Baku, gdzie ułożyły sobie życie rodzinne i zawodowe. Mieszkanie w stolicy wpływało na wybór kariery i zapewniało dostęp do usług publicznych nieporównywalnie lepszy niż w pozostałych częściach państwa. Plan Wielkiego Powrotu tylko częściowo odpowiada

na te potrzeby. Jest oparty na założeniu, że inwestycje infrastrukturalne zachęcą ludność do przeprowadzki do Karabachu. W tym zakresie wychodzi naprzeciw oczekiwaniom młodych pokoleń. Starsze kierują się nostalgią, ale nie wrócą do domów, które musiały opuścić 30 lat temu, bo te przeważnie zostały zrównane z ziemią, a władze nie planują ich odbudowy. Nowo budowane wioski i miasteczka nie są wiernym odtworzeniem miejscowości, które istniały przed wojną, bo w miejsce rozproszonych domów preferowane jest tworzenie większych skupisk, tzw. klastrow, z lepszym dostępem do szkół, szpitali itp. Plan odbudowy Agdamu zakłada np. uczynienie go czwartym co do wielkości miastem Azerbejdżanu z docelową populacją na poziomie 100 tys. osób (przed wojną 36 tys.). W związku z tym miasto wchłonie otaczające je wcześniej wioski, a zamiast domów jednorodzinnych (zaplanowano ich 1 750, wobec 15 tys. przed wojną) budowane będą głównie bloki²⁵. Władze kierują się ponadto zachodnimi trendami i powierzają projekty zachodnim firmom²⁶, ale nie uwzględniają potrzeb uchodźców wewnętrznych²⁷. Odbudowa w dużej mierze opiera się więc na koncepcji *smart cities (villages)*, która kładzie nacisk na wykorzystywanie cyfrowych i zielonych technologii. Powracający są jednak w mniejszym stopniu zainteresowani tego rodzaju rozwiązaniami niż odzyskaniem

Odbudowa w dużej mierze opiera się na koncepcji *smart cities (villages)*, która kładzie nacisk na wykorzystywanie cyfrowych i zielonych technologii.

²² A. Guliyev, *Population in Azerbaijan's Karabakh, East Zangezur surpasses 43,000*, „caliber.az”, 15 maja 2025 r., www.caliber.az.

²³ *Ibidem*.

²⁴ A. Chapple, *Airports And Emptiness: Inside The Azerbaijani Districts Recaptured From Armenia*, „Radio Free Europe/Radio Liberty”, 1 lutego 2024 r., www.rferl.org.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Tworząc plan odbudowy Karabachu, Azerbejdżan nie miał się na kim wzorować, musiał więc wypracować własne rozwiązanie w tym zakresie. Prowadził rozmowy np. z Boston Consulting Group i McKenzie. W zakresie projektowania miast współpracował z Chapman Taylor z Londynu, który w 2021 r. wygrał zamówienie na zaplanowanie miast Dżebrai i Szusza.

²⁷ S. Dzumakashvili, *Azerbaijan's Ambitious Reconstruction Plan for Nagorno Karabakh: Smart Yet Vague*, „Forbes Georgia”, 5 grudnia 2022 r., www.forbes.ge.

PISM STRATEGIC FILE

dawnego życia, np. możliwością hodowli zwierząt²⁸. Niektórzy uchodźcy sugerują nawet, że wystarczające byłoby wypłacenie im odszkodowań i rozminowanie terenu, ale władze nie biorą tych głosów pod uwagę²⁹.

Co więcej, budowa *smart villages* i *cities* jest kosztowną i złożoną inwestycją, co nie sprzyja wdrażaniu jej w szybkim tempie. Niektóre roboty opóźniają się z powodu sporów pracowniczych związanych z nieodpowiednimi warunkami pracy wykonawców (ze względu na nie przesunięto termin oddania do użytku Aghali³⁰). W mediach pojawiały się wzmianki o robotnikach pracujących dla tureckich firm zakontraktowanych do tej budowy, którzy byli zatrudniani bez stosownych umów, nieopłacani i zakwaterowani w nieodpowiednich warunkach (szacowano wtedy, że problem dotyczy ok. 200–300 osób)³¹.

UNHCR doradza władzom w zakresie polityki powrotu i współpracuje z przesiedlanymi społecznościami, organami państwowymi, lokalnymi organizacjami i innymi agendami ONZ, ale mimo to proces ponownego zasiedlania Karabachu będzie wielowarstwowy, powolny i długi, wymagający przygotowania przez państwo zachęt. Władze rozważają np. obniżenie podatków dla osób przenoszących się do Karabachu, darmową edukację lub dopłaty do szkolnictwa wyższego. Biorą też pod uwagę rozszerzenie możliwości pracy zdalnej lub przeniesienie niektórych agend rządowych na odzyskane tereny. Z drugiej strony relokacja na taką skalę może stanowić zagrożenie dla innych regionów, które oparły swoje funkcjonowanie i rozwój na obecności uchodźców wewnętrznych, np. dla leżącej w pobliżu byłej linii kontaktu Bardy. Niechętni do przeprowadzki wyrażają zaś obawy o ewentualny powrót Ormian do Karabachu, choć na chwilę obecną jest to mało prawdopodobne³².

Ochrona środowiska i dziedzictwa kulturowego

By wzmocnić włączenie kwestii związanych z rekultywacją i ochroną środowiska do planu odbudowy, Azerbejdżan zwrócił się o pomoc techniczną do UNEP. W raporcie z marca 2022 r. UNEP stwierdził jednak, że projektowana odbudowa Karabachu zanieczyści środowisko – np. zwiększy emisje gazów cieplarnianych, w ostatecznym rozrachunku zmniejszy poziom zalesienia i zasoby surowców naturalnych, co pozostaje w kontrze do deklarowanej przez władze tzw. zielonej transformacji³³.

Społeczność międzynarodowa zwraca uwagę na problem zabezpieczenia ormiańskiego dziedzictwa w Azerbejdżanie.

Nierozwiązana pozostaje też kwestia ochrony dziedzictwa kulturowego na odzyskanych terenach. Społeczność międzynarodowa zwraca uwagę na problem zabezpieczenia

ormiańskiego dziedzictwa w Azerbejdżanie. Nieobecność Ormian na odzyskanych terenach utrudnia zachowywanie dóbr kultury, które są szczególnie zagrożone przez proces odbudowy, choć azerbejdżańskie władze deklarują dbałość o nie. W grudniu 2021 r. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości wydał zarządzenie tymczasowe, w którym nakazał Azerbejdżanowi karanie niszczenia ormiańskich zabytków i zapobieganie mu, ale niektóre budynki – np. służące wcześniej separatystycznym władzom b. RGK – już zostały zburzone, rzekomo ze względów bezpieczeństwa.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ H. Isayev, *Displaced from Karabakh watch reconstruction process with hope, concern*, „Eurasianet”, 5 października 2022 r., www.eurasianet.org.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ M. Zeynalov, *"Smart villages" on the site of the ruins. How Azerbaijan sees the future of the reconquered lands in Karabakh*, „BBC”, 3 lipca 2022 r., www.bbc.com.

³² Armenia nie dysponuje zasobami umożliwiającymi odbicie Karabachu w najbliższym czasie. Niepewny pozostaje też pokojowy powrót Ormian do Karabachu. Po zwycięstwie w 2020 r. azerbejdżańskie władze proponowały ich stopniową integrację z azerbejdżańskim społeczeństwem (warunkiem jednak było przyjęcie azerbejdżańskiego obywatelstwa), ale propozycja została odrzucona i nie uwzględniono jej w najnowszym planie odbudowy.

³³ M. Civillini, *op.cit.*

Finansowanie odbudowy

Władze Azerbejdżanu dążą do pozyskania zagranicznych sponsorów odbudowy. Ponieważ projekt finansowany jest głównie z budżetu państwa i przez spółki wydobywcze, naraża to władze na krytykę, że realizują go kosztem rozwoju i potrzeb innych regionów. Zdaniem rządzących obawy te są nieuzasadnione, bo odbudowa Karabachu jest dodatkowym (niezależnym od innych) wydatkiem. Kontrowersje wzbudza jednak pokrywanie go m.in. z nowo wprowadzonych – i rzekomo dobrowolnych – składek odprowadzanych od wynagrodzeń³⁴.

Trudności z pozyskaniem zagranicznego wsparcia w odbudowie Karabachu

Azerbejdżan stara się przyciągnąć zagranicznych inwestorów, oferując im specjalne warunki prowadzenia działalności w Karabachu, np. preferencyjne stawki podatkowe i dofinansowania ze środków publicznych, zwłaszcza w sektorze rolnym. Ma jednak trudności z ich pozyskaniem ze względu na niepewną sytuację – przedłużające się rozmowy pokojowe i niekorzystny, mimo tych udogodnień, klimat biznesowy. Choć zwłaszcza w ostatnich latach Azerbejdżan reformuje system zamówień publicznych, niedostateczna transparentność przy przyznawaniu kontraktów na odbudowę dotyka tak rodzime, jak i zagraniczne firmy, sprzyja korupcji, defraudacji funduszy i jest niespójna z ideą *smart villages*³⁵. Na odbudowie wzbogacają się lokalni oligarchowie, np. Pasha Holding rodziny Paşayevów, z której wywodzi się pierwsza dama i zarazem wiceprezydent Azerbejdżanu Mehriban Aliyeva³⁶. Tym, co miałyby przekonać zachodnich partnerów do poparcia azerbejdżańskiego planu odbudowy Karabachu, staje się więc mocne akcentowanie realizowania założeń zielonej transformacji i wykorzystywania nowoczesnych technologii. Taka polityka dotychczas nie przynosi

jednak oczekiwanych skutków, a zaangażowanie UE w proces odbudowy jest dalece ograniczone.

Azerbejdżan zarzuca państwom zachodnim stosowanie podwójnych standardów – udzielanie pomocy humanitarnej Armenii, która przyjęła uchodźców z Karabachu jesienią 2023 r., choć to na jego terytorium toczyła się wojna.

Jednocześnie Azerbejdżan zarzuca państwom zachodnim stosowanie podwójnych standardów – udzielanie pomocy humanitarnej Armenii, która przyjęła uchodźców z Karabachu jesienią 2023 r., choć to na jego terytorium

toczyła się wojna. Azerbejdżańskie władze oczekiwały zorganizowania międzynarodowej konferencji w sprawie sfinansowania odbudowy (jak w Gruzji po rosyjskiej agresji w 2008 r.), co nie doszło do skutku ze względu na brak zainteresowania społeczności międzynarodowej, która krytykowała sposób odzyskania kontroli nad Karabachem przez Azerbejdżan i była skupiona na innych sprawach, np. konflikcie Izraela z Hamasem i wojnie na Ukrainie. W związku z tym w 2021 r. Azerbejdżan zorganizował pierwsze targi Rebuild Karabakh, które w pierwszej edycji miały zgromadzić 279 firm z 17 państw, w tym z Izraela, Niemiec, Turcji i Węgier³⁷. Zdaniem organizatorów w tym dorocznym wydarzeniu (kolejne planowane jest na 14–16 października br.) bierze udział coraz więcej zagranicznych partnerów, m.in. z branży energetyki, IT, budownictwa, rolnictwa, przemysłu spożywczego, górnictwa, transportu, turystyki. Rzeczywista frekwencja jest jednak trudna do oszacowania, bo targi odbywają się równolegle z trzema innymi wydarzeniami w tej samej przestrzeni wystawowej, a rejestracja na nie

W 2021 r. Azerbejdżan zorganizował pierwsze targi Rebuild Karabakh, które w pierwszej edycji miały zgromadzić 279 firm z 17 państw.

³⁴ Wywiad autorów, Baku, kwiecień 2024 r.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ M. Civillini, *op.cit.*

³⁷ V. Huseynov, *Opinion: Azerbaijan makes progress on the reconstruction of regained territories*, „Karabakh Space”, 27 października 2021 r., www.karabakhspace.eu.

odbywa się łącznie.

Podejście państw do odbudowy pozostaje niejednolite i wybiórcze. Uzbekistan i Kazachstan sfinansowały np. powstanie dwóch szkół i szpitala, zaś wsparcie okazane przez Turcję – najważniejszego partnera Azerbejdżanu – jest ograniczone ze względu na problemy z inflacją i odbudowę zniszczeń po trzęsieniu ziemi z 2023 r. Wiosną ub.r. Słowacja planowała rozpoczęcie prac na budowie *smart village* Bash Garvand (ok. 5 tys. domów) w rejonie agdamskim, pojawiły się też propozycje budowy *smart cities* zgłaszane przez Włochy i Chiny. W maju ub.r. deklaracje pomocy w odbudowie składał białoruski reżim (miałyby obejmować m.in. planowanie miast i wsi, szczególnie rolniczych)³⁸. Do listopada ub.r. Węgry planowały opracować plan i wskazać, z jakich sektorów firmy mogłyby wziąć udział w odbudowie Karabachu. Brytyjskie władze angażują się w odbudowę, ale rozróżniają b. RGK (tradycyjnie zamieszkiwane przez Ormian) i tereny okalające ją (tradycyjnie zamieszkiwane przez Azerów), sugerując przedsiębiorcom ewentualny udział w odtworzeniu tylko tych drugich³⁹. Wsparły więc odbudowę Szuszy (w okresie sowieckim zamieszkiwana w 85% przez Azerów). Ambasady USA i Francji z kolei odmówiły w 2022 r. udziału w organizowanej w tym mieście konferencji w sprawie odbudowy⁴⁰.

Prezydent Aliyev miał powtarzać, że kontrakty na odbudowę zostaną przyznane państwom przyjaznym Azerbejdżanowi, tj. np. Turcji, Izraelowi, Chinom, Włochom, Białorusi i Rosji⁴¹. To podejście jest wdrażane, ponieważ w pracach w dużej mierze uczestniczą państwa niedemokratyczne (np. Chiny, Turcja) lub zainteresowane współpracą energetyczną z Azerbejdżanem (np. Włochy, Słowacja, Wielka Brytania). Według informacji z maja ub.r. 503 zagraniczne firmy oficjalnie ubiegały się o udział w odbudowie Karabachu, z czego najwięcej pochodziło z Turcji (na ponad 4 tys.

Według informacji z maja ub.r. 503 zagraniczne firmy oficjalnie ubiegały się o udział w odbudowie Karabachu, z czego najwięcej pochodziło z Turcji.

działających w Azerbejdżanie 20 już wykonuje w Karabachu ok. 50 projektów o łącznej wartości ponad 4 mld dol.)⁴². W lipcu ub.r. 10 chińskich firm planowało zaangażowanie w odbudowę Karabachu⁴³, a jedna z największych węgierskich spółek

budowlanych otrzymała zamówienia na całkowitą odbudowę wioski Soltanly w rejonie dżebrańskim⁴⁴. Brytyjskie firmy zajmujące się energetyką i architekturą już zawarły umowy lub się o to ubiegają⁴⁵. Niektóre zagraniczne przedsiębiorstwa zwracały jednak uwagę na fakt, że ich zaangażowanie nie zostało ujawnione – np. w przypadku odbudowanego w 2021 r. Aghali miał być wymieniony tylko chiński Huawei i państwa pochodzenia kilku innych firm – Turcja, Izrael, Włochy i Korea Płd.⁴⁶

³⁸ *Belarus offers Azerbaijan help in restoring Karabakh region*, „Anadolu Agency”, 16 maja 2024 r., www.aa.com.tr.

³⁹ J. Dowsett, *UK encourages British investment in Azerbaijan's reconstruction of Karabakh*, „Eurasianet”, 13 grudnia 2023 r., www.eurasianet.org.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ U. Natiqzizi, *Top-down Shusha reconstruction facing opposition from Azerbaijanis*, „Eurasianet”, 27 maja 2021 r., www.eurasianet.org.

⁴² F. Shahbazov, *Comment: Azerbaijan invites business to help reconstruct Nagorno-Karabakh*, „bne IntelliNews”, 21 maja 2024 r., www.intellinews.com.

⁴³ K. Ochman, *Azerbejdżan zabiega o chińskich inwestorów*, „Kierunek Kaukaz”, 16 lipca 2024 r., www.kierunekkaukaz.pl.

⁴⁴ *Hungary Announces Comprehensive Restoration Plans for Karabakh*, „Caucasus Watch”, 28 kwietnia 2024 r., www.caucasuswatch.de.

⁴⁵ J. Dowsett, *op. cit.*

⁴⁶ H. Isayev, *Labor problems dog Azerbaijan's post-war construction*, „Eurasianet”, 9 lutego 2022 r., www.eurasianet.org.

PISM STRATEGIC FILE

Wielkim nieobecny w doniesieniach medialnych dotyczących odbudowy pozostaje Rosja. Formalnie prezydent Azerbejdżanu pod koniec ub.r. zapraszał rosyjskie firmy do zaangażowania się w inwestycje w Karabachu, jednak w rzeczywistości azerbejdżańskie władze nie są zainteresowane poszerzaniem rosyjskich wpływów na Kaukazie Płd. Pół roku wcześniej Azerbejdżanowi udało się doprowadzić do opuszczenia Karabachu przez rosyjskie „siły pokojowe”, które pierwotnie miały tam stacjonować do końca 2025 r.⁴⁷ Jedną z nielicznych rosyjskich inwestycji na odtwarzanym obszarze było otwarcie centrum serwisowego firmy motoryzacyjnej Kamaz w regionie dżebrańskim, w czym wziął udział Aliyev i Rustaw Minnichanow, prezydent rosyjskiego Tatarstanu, gdzie znajduje się siedziba Kamaza⁴⁸. W maju br. ambasador Rosji

W maju br. ambasador Rosji w Azerbejdżanie Michaił Jewdokimow poinformował, że przynajmniej 24 rosyjskie firmy są zaangażowane w odbudowę Karabachu.

w Azerbejdżanie Michaił Jewdokimow poinformował, że przynajmniej 24 rosyjskie firmy są zaangażowane w odbudowę Karabachu, m.in. uczestniczą w budowie przedszkola oraz dostarczają sprzęt i materiały budowlane⁴⁹. Jednak skala ta dalece nie odpowiada ambicjom Rosji, co może wynikać

z kosztów prowadzenia przez nią wojny na Ukrainie, a także z ograniczonych możliwości zwrotu inwestycji w postaci zwiększenia wpływów w Azerbejdżanie. Rosja wykorzystuje finansowanie projektów w Gruzji i Armenii jako narzędzie pogłębiania tam swoich wpływów, można jednak wątpić, czy zastosowanie analogicznego podejścia wobec klanu Aliyevów przyniosłoby podobne rezultaty. Po pierwsze, ze względu na zasoby finansowe i pozycję jego przywódcy Azerbejdżan prowadzi najbardziej asertywną wobec Rosji politykę wśród republik Kaukazu Południowego i wycofanie rosyjskich sił ze swojego terytorium przedstawia jako sukces. Po drugie, interesy obu państw bywają zbieżne, więc to nie w Azerbejdżanie Rosja rywalizuje o wpływy z zachodnimi organizacjami i państwami.

Poza wsparciem rozminowywania większego zaangażowania w proces odbudowy Karabachu nie wykazała też UE jako całość, ustępując w tym zakresie państwom członkowskim. W przypadku Unii wynika to z koncentracji wysiłków finansowych na pomocy broniącej się przed rosyjską agresją na Ukrainie, ostrożności w relacjach z reżimem Aliyevów, a także niejednolitego stosunku jej 27 członków do stron konfliktu karabaskiego (np. Francja jest tradycyjnym sprzymierzeńcem Armenii, a Włochy, Austria czy Węgry mają bliższe stosunki z Azerbejdżanem).

Wnioski i perspektywy

Odbudowa Karabachu pozostaje obecnie największym projektem społeczno-infrastrukturalnym dla władz Azerbejdżanu, które chcą ją wykorzystać przede wszystkim w celach propagandowych. W polityce wewnętrznej projekt jest nowym narodowym celem konsolidującym społeczeństwo. Jego realizacja ma podkreślać, że odzyskane ziemie są częścią Azerbejdżanu i przynależność ta nie ulegnie zmianie. Plan koncentruje się na wielkich projektach o wątpliwym uzasadnieniu ekonomicznym i społecznym oraz koncepcjach nieodzwierciedlających azerbejdżańskiej rzeczywistości poza Baku (*smart cities* i *smart villages*). Czas trwania rozminowywania i jego koszty są

Odbudowa Karabachu pozostaje obecnie największym projektem społeczno-infrastrukturalnym dla władz Azerbejdżanu.

⁴⁷ V. Huseynov, *Russia's Peacekeeping Contingent Leaves Karabakh*, Eurasia Daily Monitor, t. 21, nr 61, 22 kwietnia 2024 r., www.jamestown.org.

⁴⁸ И. Рябов, *Азербайджан ждет денег от России на восстановление Нагорного Карабаха*, „Gazeta.ru”, 18 grudnia 2024 r., www.gazeta.ru.

⁴⁹ Посол Евдокимов: десятки компаний из РФ помогают восстанавливать Карабах, „News.ru”, 5 maja 2025 r., www.news.ru.

przeszacowane, zaś kontrakty przyznawane są w sposób nietransparentny, często firmom powiązanim z elitą władzy.

Priorytetowe traktowanie odbudowy przez azerbejdżańskie władze pozwala zakładać, że na poziomie infrastrukturalnym rekonstrukcja ma szansę powodzenia. Trudniejsze może okazać się odtworzenie na odzyskanych terenach tkanki społecznej, ale można przypuszczać, że jeżeli nie dojdzie do tego dobrowolnie, zostanie wymuszone przez azerbejdżańskie władze. O ile konieczność odbudowy Karabachu jest co do zasady uzasadniona i wskazana, o tyle Plan i poszczególne projekty nie biorą pod uwagę oczekiwań samych zainteresowanych – Azerbejdżan, którzy opuścili region ponad trzy dekady temu. Wszelkie głosy krytyki dotyczące zasadności poszczególnych przedsięwzięć czy ich transparentności są marginalizowane, a projekt ma służyć umocnieniu władzy Aliyeva.

W dalszej kolejności odbudowa Karabachu ma też poprawić wizerunek azerbejdżańskich władz w społeczności międzynarodowej. Służy temu akcentowanie statusu ofiary konfliktu, której należy się wsparcie, i ukierunkowanie na zrównoważony rozwój, co ma mieć znaczenie dla potencjalnych inwestorów z państw zachodnich. Zaangażowanie państw trzecich stanowiłoby istotny sygnał polityczny, że postrzegają Azerbejdżan jako uprawnionego do zajmowania tych terenów, nawet wobec odzyskania ich siłą.

Zagranicznych inwestorów do Karabachu mogłoby przyciągnąć zawarcie pokoju z Armenią, ale osiągnięcie tego celu się opóźnia.

Zagranicznych inwestorów do Karabachu mogłoby przyciągnąć zawarcie pokoju z Armenią, ale osiągnięcie tego celu się opóźnia⁵⁰. Na przeszkodzie pozyskania międzynarodowego wsparcia stoi też system polityczny w Azerbejdżanie, dający przestrzeń do korupcji i łamania praw człowieka, co zniechęca państwa demokratyczne do współpracy z azerbejdżańskim

reżimem. Władze zabiegają więc o ich zainteresowanie, tworząc futurystyczne wizje *smart cities* (*villages*), dokonując *greenwashingu*⁵¹ i argumentując, że doświadczenie realizacji Planu Wielkiego Powrotu będzie mogło zostać wykorzystane przy powojennej odbudowie Ukrainy. Trudno jednak zakładać, że Azerbejdżan zjedna sobie w ten sposób państwa i organizacje międzynarodowe, które do tej pory zachowawczo podchodziły do jego działań, skupiając się na ich wymiarze humanitarnym, np. rozminowywaniu. W związku z tym należy się spodziewać, że ewentualne inwestycje będą nadal pochodziły przede wszystkim z krajów niedemokratycznych lub liczących na uzyskanie korzyści przy zawieraniu kontraktów gazowych. Choć Azerbejdżan planuje stworzyć strefę zielonej energii w Karabachu – m.in. po to, by zwiększyć eksport surowców energetycznych do UE – może to nie być wystarczający argument, by przekonać Unię do finansowego zaangażowania w proces odbudowy. Prócz wspomnianych zastrzeżeń co do współpracy z państwem Aliyeva, priorytetem działań UE, w tym Polski, pozostanie pomoc Ukrainie, choć nie wyklucza to udzielania Azerbejdżanowi wsparcia przez poszczególne państwa, np. Węgry, Słowację i Włochy. Unia mogłaby być zainteresowana zaangażowaniem w proces odbudowy, by pokazać, że nie oddaje w tym zakresie pola Turcji, Chinom czy państwom arabskim. Chcąc jak najbardziej zdystansować się wobec reżimu, musiałaby się jednak skoncentrować na wsparciu humanitarnym, rozminowywaniu, budowie szkół i szpitali, co – ze względu na skalę działania i konkurencję – raczej nie przysporzy jej spodziewanej widoczności.

Zmiana podejścia UE do ewentualnego zaangażowania w odbudowę Karabachu powinna być uzależniona od zwiększenia przez Azerbejdżan transparentności procesu tak w zakresie udzielania zamówień publicznych na poszczególne projekty, jak i późniejszego ich wdrażania, np. większego udziału zagranicznych inwestorów w zarządzaniu pracami. Istotne będzie też dbanie o zachowanie dziedzictwa kulturowego Ormian na obszarze Karabachu, w czym mogłyby go wspomóc organizacje międzynarodowe, przede wszystkim UNESCO.

⁵⁰ W. Wojtasiewicz, *Perspektywy armeńsko-azerbejdżańskich rozmów pokojowych*, op. cit.

⁵¹ M. Civillini, op. cit.